

Волковинський О. С.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СВІТОВІ ВІЙНИ РОЗПОЧИНАЮТЬСЯ НЕПОМІТНО: ВИСВІТЛЕННЯ ПОДІЙ З КІНЦЯ ЧЕРВНЯ ДО ПОЧАТКУ СЕРПНЯ 1914 РОКУ В ГАЗЕТІ «РАДА»

Статтю присвячено детальному розгляду особливостей висвітлення подій в газеті «Рада» з кінця червня до початку серпня 1914 року. Цей період знаменує початок Першої світової війни. Застосовано кількісний і якісний контент-аналіз. Визначено, що газета «Рада», реагувала на загострення міжнародної ситуації, оголошення війни та перші бойові дії.

У центрі уваги дослідження – зміст, риторика та ідеологічне забарвлення матеріалів газети, її позиція щодо участі держав у війні, а також відображення національних інтересів українців у контексті глобального конфлікту. Встановлено загальний характер інформаційної політики газети «Рада» напередодні масштабних соціально-політичних трансформацій.

Доведено, що такі події, як вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда, ультиматум з боку Австро-Угорщини до Сербії, оголошення війни між Австро-Угорщиною та Сербією, вбивство лідера пацифістських сил Жана Жореса, зміни в економіці та фінансовій сфері, проведення мобілізації в російській імперії, оголошення війни з боку Німеччини, не подавалися на сторінках газети у сенсаційному нафосі. Навпаки, значимість цих та інших подій не тлумачилася крізь призму відчуття невідворотності історичної трагедії.

Розкрито характер реагування української інтелігенції на геополітичну кризу, відображену у публіцистичних матеріалах видання. Особливу увагу приділено аналізу тематичних акцентів, лексико-стилістичних засобів та інтерпретації суспільних настроїв у газетних текстах. Розглянуто способи подачі інформації про оголошення війни, позицію щодо слов'янського єднання та оцінку ймовірних наслідків воєнного конфлікту для українського народу. Зроблено акцент на тому, що редакційна політика газети сприяла формуванню критичного ставлення до імперської ідеології та утвердженню ідей національної самосвідомості.

Виявлено суперечність між зовнішнім спокоєм у газетному просторі (наявність розважальних і рекламних оголошень) та реальними історичними викликами. Висвітлення початку Першої світової війни на сторінках газети «Рада» свідчить про парадоксальну закономірність: сучасникам важко оцінити справжній масштаб подій, які часто сприймаються не як очевидні глобальні катастрофи, а як локальні конфлікти або навіть інциденти, що здаються другорядними. Доведено, що «Рада» виконувала не лише інформаційну, а й суспільно-консолідуючу функцію в умовах початку глобального воєнного конфлікту.

Ключові слова: газета, «Рада», Перша світова війна, липень 1914, серпень 1914, українська преса, журналістика, контент, інформаційна політика, громадська думка, національне питання.

Постановка проблеми. Кінець червня – початок серпня 1914 року є переломним етапом у світовій історії, адже саме в цей період розгортаються події, які призвели до Першої світової війни. Для українського суспільства, яке на той час перебувало під владою декількох імперій, важливо було не лише стежити за перебігом європейських політичних криз, а й усвідомлювати власне місце в нових історичних реаліях. У цьому контексті значну роль відіграла українська преса, яка формувала громадську думку, інтерпретувала події та доносила інформацію до національно свідомої

частини населення. «Оскільки періодичні видання завжди найвідчутливіше реагували на події політичного і культурного життя країни, а також на панівні настрої в суспільстві, важливо простежити їхню реакцію на Першу світову війну, яка стала поворотним пунктом у розвитку світової, зокрема, європейської, культури початку ХХ ст.» [6, с. 52].

Газета «Рада» – одне з провідних українських періодичних видань того часу. Вона не лише інформувала своїх читачів про міжнародні події, а й висвітлювала їх крізь призму національного інтересу. Вивчення того, як саме газета подавала

інформацію про події останніх тижнів мирного часу перед війною, дає змогу простежити реакцію української інтелігенції на загальноєвропейську кризу й основні тенденції розвитку національної преси в умовах геополітичної нестабільності.

Попри важливість цього періоду, проблема висвітлення подій літа 1914 року в українській пресі, зокрема в газеті «Рада», залишається недостатньо дослідженою в сучасній журналістській історіографії. Це зумовлює потребу в глибшому аналізі змісту газетних публікацій, їхньої риторики, структури подачі інформації та політичних акцентів, що дозволяє краще зрозуміти не лише інформаційний ландшафт того часу, а й ментальні орієнтири українського суспільства на порозі світової катастрофи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення газети «Рада» і висвітлення початку Першої світової війни має виокремлені два аспекти. До першого відносяться праці, автори яких зосереджували увагу на особливостях видання. До другого – роботи, у яких йдеться про специфіку репрезентації подій, що стали початком Першої світової війни.

Так, ґрунтовний розгляд утвердження національної ідеї завдяки газеті «Рада» міститься в дисертації і монографії А. Кобинець [12; 13]. Роль цього ж видання також досліджувалася у площині відродження українського народу [17].

Декілька робіт стосуються вивчення особливостей відтворення початку Першої світової війни з різних точок зору. Так, І. Басенко здійснив комплексне дослідження образу німців у щоденній періодиці з січня 1914 по грудень 1918 рр., однак розглядалися лише окремі номери газети «Рада» під тематично визначеним кутом зору [2]. О. Заяць розкриває ставлення суспільства і лідерів проповідництва до подій 1914 р. за православною періодичною пресою [8], а Н. Мельник відстежує «висвітлення подій початку Першої світової війни на сторінках газети “Подолія”» [14, с. 66]. А. Ісаєва розглянула репрезентацію Першої світової війни за публікаціями 1914–1916 рр. у виданні право-консервативного спрямування «Києвлянин». Певні підстави для дискусії створює мотивація вибору початкової часової межі: «Хронологічні рамки дослідження охоплюють 17 липня 1914 – 23 лютого 1917. Дати наведені за юліанським календарем, відповідно до якого велося датування опрацьованих джерел. Нижня межа – це початок загальної мобілізації, що у військовій практиці означає початок приготувань до вступу до війни, ще до офіційного її проголошення»

[9, с. 17]. Вибір дати 17 липня 1914 року (за григоріанським календарем – це 30 липня 1914 року) оминає надто важливу подію, яку часто визнають як фатальну для розв’язання Першої світової війни. Мається на увазі загибель Франца Фердинанда, спадкоємця престолу в Австро-Угорській імперії. «Сараєвське вбивство викликало липневу кризу і стало приводом до війни. Одержавши звістку про нього, Вільгельм II зраділо вигукнув: “Тепер або ніколи!”» [24, с. 11]. Ця подія сталася 28 червня 1914 року і традиційно вважається безпосереднім приводом до розгортання Першої світової війни.

Також М. Календар акцентує увагу на цінності пресових матеріалів про початок першої світової війни. Дослідниця дійшла висновку, «що Перша Світова Війна стала несподіваною, неочікуваною подією для громадянського населення» [10, с. 111]. Однак М. Календар розглянула лише російськомовну періодику і не звернула увагу на висвітлення початку першої світової війни на сторінках газети «Рада». Попри таке зауваження, наведений висновок може стати орієнтиром для кореляції у розгляді особливостей висвітлення подій з кінця червня до початку серпня 1914 року.

Отож, пов’язаний із початком Першої світової війни період з кінця червня до початку серпня 1914 року, репрезентований на сторінках газети «Рада», або не досліджувався детально, або не ставав центральною темою вивчення. Переважно газета «Рада» аналізується як засіб формування громадської думки з чіткою ідеологічною позицією. Та окрім цього, «Рад» доречно розглядати як джерело і засіб соціальної комунікації, що фіксує суспільні настрої і пріоритети у конкретно визначений момент історичного розвитку.

Постановка завдання. Мета статті визначається необхідністю дослідити особливості висвітлення міжнародних і внутрішньополітичних подій кінця червня – початку серпня 1914 року в українській газеті «Рада» як джерелі суспільних настроїв, інформаційної політики та реакції української інтелігенції на початок Першої світової війни. Також важливо визначити тематичну спрямованість публікацій газети «Рада» в період від замаху в Сараєво (28 червня 1914 р.) до вступу основних європейських держав у війну і до закриття видання (початок серпня 1914 р.). Аналіз риторики та оцінки подій допоможе встановити, які саме аспекти подій (військові, дипломатичні, суспільні, національні) були у фокусі уваги редакції, і рівень відчуття щодо наближення катастрофи глобального масштабу. Сьогодні

доречно з'ясувати, яким чином «Рада» формувала ставлення українського читача до початку Першої світової війни, європейських конфліктів та майбутнього українського народу. Не зайвим буде оцінити місце газети «Рада» в системі української преси як носія національної позиції під час масштабних історичних змін.

Виклад основного матеріалу. Історія світових війн свідчить про парадоксальну закономірність: попри свій масштаб, вони розпочинаються не як очевидні глобальні катастрофи, а як локальні конфлікти або навіть інциденти, які сучасникам здаються другорядними. Початок Першої світової війни – яскраве підтвердження цієї тенденції. «Трагізм Першої світової війни особливо проявився в тотальному характері, який вона набула, та стрімкому падінні цінності людського життя. За своїми універсальними масштабами й демографічними втратами вона значно перевершила все, що відбувалося до неї у ході найбільших міжнародних воєнних конфліктів в історії людства» [23, с. 5]. Та, на превеликий жаль, сучасники не відчували повною мірою цей трагізм.

Наприкінці 1914 року в канадському місті Вінніпег вийшла книжка з характерною назвою «Велика Європейська війна». Інакше кажучи, після того, як війна точилася вже декілька місяців на американському континенті вона сприймалася як суто європейська проблема. Автор-упорядник наводить «Дати важніших подій з теперешньої війни» [3, с. 105]¹. Відкривається цей список подією, коли «замордовано австрійського престолонаслідника Франца Фердинанда» [3, с. 105].

Замах у Сараєві 28 червня 1914 року, що забрав життя австро-угорського ерцгерцога Франца Фердинанда, на момент скоєння сприймався багатьма як черговий акт терору на Балканах – регіоні, звиклому до політичного напруження. І лише згодом стає зрозумілим, що «загалом, сараєвське вбивство стало поштовхом, що привів у дію механізм війни, яка вперше набула світового характеру» [11, с. 43].

У недільному 134-му номері газети «Рада» від 28 червня 1914 року не міститься жодної інформації про події в Сараєво. У понеділок, 29 червня, газета не вийшла, що було обумовлено графіком видання. Однак здавалося, що для висвітлення події такого масштабу доречно було оприлюднити екстрений випуск. Ба більше, уся перша сторінка наступного (135-го) номера від 30 червня заповнена рекламними оголошеннями. Лише на другій сторінці розташований матеріал під досить

нейтральним заголовком: «Франц Фердинанд». У матеріалі відсутній трагічний пафос. Про вбивство говориться, як про буденну справу. Певним чином, навіть на Франца Фердинанда покладається частина вини за цю подію: «*На ґрунті ненормальних національних відносин можуть виникати такі убивства, як Фердинанда і намісника Галичини Потоцького, і тут на одну людину, вбитого і вбивцю, можна класти стільки ж вини, як і на обставини*» [26, с. 2]. Автор публікації не зупиняється на осудженні вбивств ерцгерцога Франца Фердинанда і графа Потоцького, а виносить на перший план суспільно-політичні причини: нерівноправне становище націй, відсутність справедливих міжетнічних відносин, імперське пригнічення.

Спадкоємцю австро-угорського престолу приписується провокативна поведінка: «*Відбувалася звичайна демонстрація палких почуттів до “улюбленого монарха”, уряд якого силою прилучив Босну та Герцоговину до Австрії та душив людиність з 1908 року залізною рукою, висилаючи чеські, українські, словацькі баталіони для оруженого повернення сербів до благ австрійської конституції*» [26, с. 2]. Цей фрагмент позбавлений прямих і відвертих оцінок. Однак у тексті відчувається іронічно-критична, майже саркастична тональність щодо австрійської імперської політики. У будь-якому разі, публікація не фіксує вбивство Франца Фердинанда як можливу причину подальшої європейської кризи чи як поштовх до початку світової війни.

Більш відчутним аналітичним спрямуванням вирізняється публікація «Над труною Франца Фердинанда», що розпочинається з першої сторінки 137-го номера «Ради» від 2 липня 1914 р. Попри назву статті, у ній більше йдеться про національні проблеми, ніж про відчуття майбутньої глобальної катастрофи. Головна мета матеріалу – спростувати твердження неназваного російського дипломата про штучність українського національного руху: «*Вже не раз офіційальні й офіційні особи та органи прохоплювалися з признанням, що вони вважають український рух в Австрії австрійською інтригою проти Росії, і тепер ми бачимо те саме*» [15, с. 1]. Після наведення різних аргументів на природність і самодостатність українського національного руху автор робить висновок: «*З цього ще не видно, що Франц Фердинанд сотворив український рух та наскільки він активно боровся проти традиційної політики Австрії що до національностей. А що всім кидалася в-вічі його імперіялістична політика, оперта*

¹ Тут і далі у цитатах зберігається написання оригіналу.

на мілітаризмові, то й зрозуміти можна ту непопулярність покійного особливо сильну серед південних слов'ян, що й підбило Принціпа та Цабриновича на терористичні акти в Сараєві» [15, с. 2]. З австро-угорського імперіалізму не знімається відповідальність за створення передумов для терористичного спротиву. Однак вбивство Франца Фердинанда використовується як інформаційний привід для розмови про важливість національної самоідентифікації. У матеріалі відсутні трагічні віщування загальних катаклізмів. Національна проблематика притлумлює можливу перспективу розвитку грандіозних історичних подій.

Тривожними передчуттями наповнюється публікація «По сараївській трагедії» (№ 139 від 4 липня 1914 р.). За місцем розташування на першій сторінці цей матеріал може вважатися передовицею. А ось за жанровим змістом радше наближається до ліричної замальовки, ніж до аналітичної статті. По тексту розсіяні вислови, що позначають пафос побоювання і невпевненості: *«сараївська трагедія», «викликає тривогу», «одне злочинство потягло за собою безліч інших, яким поки що й кінця-краю не видно», «братовбивча різня», «викликати загальне розворушення», «небезпека», «жахливу трагедію», «доводять до таких катастроф, як сараївська»*. Використання таких словосполучень формує атмосферу небезпеки, невизначеності і страху перед неминучою катастрофою. Дещо профетичним виглядає такий фрагмент: *«Але й по-за цим у перспективі бачимо цілу низку нових насильств, які можуть кривавий фінал трагедії ще більш заллати кров'ю й перетворити в трагедію цілого народу»* [19, с. 1]. Цитовані фрази мають виразне емоційно-експресивне забарвлення, яке відображає тривожний, пригнічений настрій і песимістичні передчуття. Авторська уява не масштабує розміри трагедії навіть до загальноєвропейських. Трагізм майбутнього обмежується лише бідую окремого народу. Та навіть такі неусвідомлені оцінки мають випереджальний і подекуди пророчий характер. Це – ознаки прагнення наблизитися до глибшого розуміння причинно-наслідкових зв'язків між локальними подіями та їхньою проекцією у глобальних масштабах. Подібні передчуття характерні для публіцистики, яка виходить за межі фактів і шукає смислову перспективу. Редакція газети «Рада» в цьому тексті демонструє глибоку моральну тривогу перед неминучими подіями, яка транслюється через емоційно забарвлену лексику і стилістичні прийоми. Такий риторичний пафос виконує функцію

соціального застереження, яке однак ще не отримало певного усвідомлення і чітких уявлень про справжні масштаби загрози.

Схоже ставлення до вбивства Франца Фердинанда було властивим для преси й інших країн. У Великобританії «більшість новин протягом місяця після сараєвського вбивства були майже не пов'язані з європейською кризою. Того самого дня, коли вбито ерц-герцога, Сарданапал, кінх барона Ротшильда, виграв у Парижі *Grand Prix*, випередивши решту коней на цілу шию. Британський календар за липень 1914 р. заповнений звичайними літніми оголошеннями» [16, с. 910].

Наступний виток напруженості в розгортанні конфліктної ситуації фіксується 23 липня 1914 р., коли «Австрія вислала ультиматум Сербії» [3, с. 105]. Про це більш детально говориться лише у 156-му номері газети «Рада» від 24 липня 1914 р. На третій сторінці у рубриці «За кордоном» надруковано матеріал під назвою «Дипломатичний виступ Австрії в Білграді». Основний виклад рясніє формулами: *«Після довгих вагань Австрія здається вирішила», «австрійська нота, кажуть, спиратиметься», «єсть чутки, що в Білграді»* [7, с. 3]. Закінчується публікація фразою з пафосом поблажливого оптимізму: *«Але можливо, що все це – звичайні дипломатичні еволюції, які свідчать про те, що для австрійської дипломатії кон'юнктура змінилася на краще і вона урачує свіжі петербурзькі сюрпризи внутрішнього характеру»* [7, с. 3]. За «пишними» риторичними структурами важко збагнути зміст. Непрямі оцінки і складність фраз, можливо, зумовлені прагненням уникнути прямої конфронтації з цензурою. Зрозуміло лише те, що сам факт не викликав занепокоєння. Натомість, виказується впевненість, що все обійдеться дипломатичними іграми. На наступній сторінці в рубриці «Останні вісті» відбувається повернення до ноти австрійського керівництва. Зокрема повідомляється, що *«„Neue Freie Presse“ з задоволенням зазначає, що під час тостів в Петергофі ні словом не було згадано про австро-сербський конфлікт. Це, на думку газети, дає надію на локалізацію конфлікту»* [20, с. 4]. Проблема збройного протистояння не зникає. Просто заспокоює те, що ворожнеча матиме локальний вимір. Посилання на впливове віденське видання фіксує, що австрійська преса схильна інтерпретувати дипломатичні нюанси як сприятливі для власної політичної лінії. А загалом, публікація передає тендітну надію на стримування великої війни, яка в липні 1914 року ще не виглядала неминучою.

Лише на четвертій сторінці наступного номера (№ 157 від 25 липня 1914 р.) у рубриці «Останні вісті» міститься інформація про подальший розвиток подій навколо австро-угорського ультиматуму до Сербії. Підзаголовок «Австрійська нота» виокремлює три повідомлення з Відня, Белграда, Берліна. Зміст перших двох свідчить про антагоністичність позицій урядів Австро-Угорщини і Сербії. Інформація подається в нейтральній тональності і без відчутного пафосу бентежних очікувань. Лише в заключному короткому повідомленні з'являються нотки занепокоєння: «*БЕРЛІН, 11. Настрій дуже тривожний; де-які газети трублять вже, що швидко спалахне війна, яку ні в якому разі не вдасться локалізувати*» [21, с. 4]. Підвищену емоційну напруженість, яка підкреслюється початковою фразою («*Настрій дуже тривожний*») дещо спростовує вислів «*де-які газети трублять вже*». Ледь не іронічний чи глузливий відтінок доповнюється презирливим натяком на гонитву преси за сенсацією. Непряме посилення на берлінські газети, як джерело інформації, додає певного скепсису стосовно вагомості і правдивості змісту. У читача могло складатися враження, що це німецькі газетарі панікують і нагнітають загальну ситуацію. Вказівка на те, що подібні повідомлення приходять з Берліну, функціонально спрацьовувала як правило «локального відштовхування» чи «просторового віддалення». Тому в пересічних мешканців на українських теренах не виникало тривоги, і вони не наближалися до стану алармізму.

Наприкінці липня і початку серпня 1914 року кризові ситуації стрімко розгортаються. 28 липня Австро-Угорщина оголосила війну Сербії. «Рада» повідомила про цю подію із запізненням 30 липня у матеріалі «Австро-сербська війна». Редакція констатує, що з «офіційного оповіщення віденського уряду почалась формально австро-сербська війна, що несе за собою може й цілий європейський пожар» [1, с. 1]. Робиться припущення про потенційне масштабування війни, однак жодним чином не передбачалося, що катаклізми набудуть світових розмірів.

На першій сторінці «Ради» від 1-го серпня 1914 року після рекламних оголошень з'являється заголовок «Війна». У підрозділі з назвою «Що буде?» виголошуються сподівання на локалізацію конфлікту: «*Германія, як бачимо досі, не зважається на рішучий крок, бо, очевидно, веде переговори з Віднем в справі цього напів-ультиматума Росії. Коли становище дійсно таке і коли справді віденський уряд ще не запалав зовсім духом шові-*

нізму і бажанням знищити Сербію, як самостійну державу, то надія на мир ще єсть, ще не пізно. Аджеж і сам Берхтольд заявив цими днями, що це не війна з Сербією, а тільки “карна експедиція”» [4, с. 1]. Редакція до останньої можливості плекала надію на мир, на локалізацію військового конфлікту і його швидке завершення. Хоча на той момент вже було відомо про проведення мобілізаційних заходів у більшості європейських країн.

Зміст інших видань того періоду дослідники характеризують досить прикметною рисою: «одразу після офіційного вступу Росії у війну на сторінки проникає ідея об'єднання слов'янських земель під скіпетром російських монархів» [9, с. 20]. Натомість в «Раді» лунає відчутний скепсис стосовно такої згуртованості. Так, 1-го серпня друкується стаття «Всеслов'янський з'їзд бжоларів у Празі». Автор з відвертою глузливістю проголошує сумнів щодо самого втілення в життя ідеї панславизму: «*Всеслав'янська буфонада в обробці зоологічних елементів наробила слов'янам і між ними особливо українцям дуже багато лиха та шкоди, принесла розчарування в самій ідеї слов'янського єднання на ґрунті взаємної поваги й визнання одним другого по християнському щирогу-манному принципові рівного достоїнства людей, і межі слов'ян, замість братерства, викликала й розплодила розбрат, сварки, зради, роз'єднання та всякі кривди й брехні*» [18, с. 3]. Також у тексті містяться в'їдливі слова про тотальне використання американських, англійських, французьких, німецьких технологій у веденні «слов'янського» бджільництва. Далі проводяться паралелі з тим, що й у справі слов'янського єднання відсутній органічний ґрунт. У підсумку, «Рада» надрукувала матеріал, у якому відчутна гостра критика фальшивої і неприродної слов'янської згуртованості, декларативність якої принесла українцям більше шкоди, ніж користі.

У європейських ЗМІ відчуття невідворотного трагізму в розгортанні подій починають лунати з 31 липня 1914 року. У Франції «вранці 31 липня паризька преса була одностайна в тому, що Європа “на межі краху”» [27]. Це відчуття посилюється фактом вбивства Жана Жореса (1859–1914), популярного лідера французьких соціалістів з підкресленою пацифістською позицією. Жорес був головним опонентом війни, публічно виступав проти її розв'язання. Антивоєнний рух втратив сильного лідера. Характерно, що «Жан Жорес був застрелений Раулем Вільєном, екзальтованим студентом-націоналістом, який хотів війни з Німеччиною» [27]. Вбивство Жана Жореса можна вважати

символічним актом, що усунув один із останніх бар'єрів на шляху до війни. Його смерть уособлює крах надій на мир серед політичного хаосу і зростання агресивного націоналізму в Європі.

На трагічне вбивство Жана Жореса відгукнулася і «Рада». У номері за 2 серпня на третій сторінці під рубрикою «За кордоном» вміщено матеріал «Убивство Жореса». Текст розпочинає ліричний пасаж: *«Гіршої й більшої несподіванки в ці дні, коли всього лихого можна сподіватися, здається й уявити собі не можна було... Вбито з-за порт'єри, зрадницькою рукою, найвидатнішого в світі народного трибуна, короля пролетаріату й могутнього оборонця миру на землі Жана Жореса»* [25, с. 3]. Увесь матеріал емоційно забарвлений, наповнений драматичною і трагічною тональністю задля впливу на читача, продукування скорботи, шоку, обурення. Очевидний оксиморон «короля пролетаріату» не лише підкреслює велич загиблого, але й фатальні наслідки жахливої події. Жанрові ознаки некрологу поєднуються з властивостями публіцистичного коментаря. Жан Жорес змальовується як месіанська фігура, сакралізований лідер. Головна функція тексту зводиться до того, щоб викликати співпереживання і мобілізувати громадську думку проти зради й несправедливості. Однак автор не наближується до висновку, що смерть Жана Жореса знаменує глобальну катастрофу.

Ще одним показником наближення війни доречно вважати стан справ в економіці і фінансах. «Перші ознаки справжньої тривоги з'явилися у Лондоні 31 липня, коли біржа була закрита, а банківська ставка зросла до 8%. У неділю 2 серпня запропоновано прочитати «молитви за націю» в усіх церквах і каплицях Сполученого Королівства. Лихий знак: регату 3 серпня в Каусі

скасовано» [16, с. 911]. Газета «Рада» за 2 серпня 1914 року подає інформацію про «Відгуки війни»: *«В Одесі на биржі настрої дуже тривожний. Державний банк підвищив норму дисконта векселів усіх строків»* [22, с. 3]. А вже в наступному матеріалі «Позичкові допомоги на будівлю лікарень» розповідається про кредити на будівлю лікарень в «брацлавському, балтському і гайсинському» повітових земствах строком на 10–12 років [22, с. 3]. Іншими словами, «Рада» не фіксувала особливих зрушень в економічному чи фінансовому житті суспільства. Навпаки, трансливала впевненість у завтрашньому дні.

Загалом, контент останнього номера, що вийшов перед закриттям газети «Рада» у 1914 році, є досить показовим. Уся перша сторінка заповнена рекламними оголошеннями. Афішуються діяльність театру-вар'єте «Аполло» з переміною програми і дебютом нових артистів і артисток, літньої концертної зали і ресторану «Буфф», літнього театру «Київського купецького зібрання», продажі вина і соку, а також різноманітних товарів зі скидкою. Значна частина останньої (четвертої) сторінки відведена рекламним оголошенням, серед яких привертають увагу ті, що пропонують придбання товарів з розстрочкою плати. Наведені в газеті оголошення ілюструють відсутність суспільних уявлень про глобальну катастрофу, маховик якої вже почав потужно працювати (див. рис. 1).

Зрозуміло, що окремі рекламні оголошення за площею займають небагато місця. Здавалося б, значна кількість рекламних оголошень може поступатися місцем у площинному вимірі. Однак на всі рекламні оголошення припадає 41% від загальної площі газетного номеру. Це вдвічі більше, ніж пряме висвітлення теми війни, яка фактично вже розпочалася (див. рис. 2).

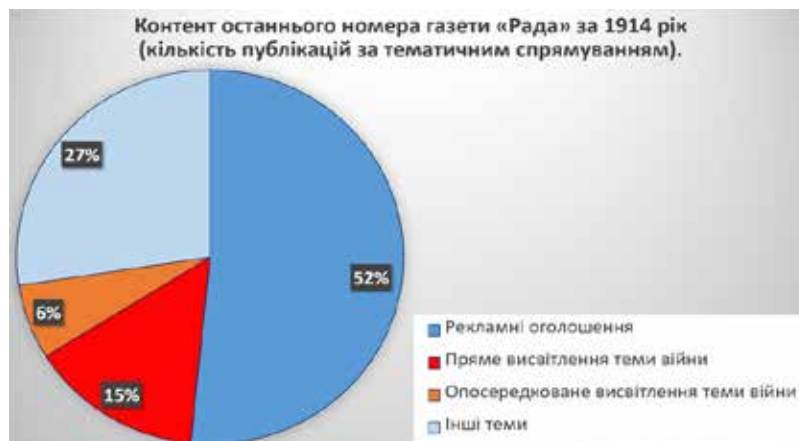

Рис. 1. Діаграма тематичного наповнення 163-го номера газети «Рада» від 2 серпня 1914 року (за кількістю публікацій)

Рис. 2. Діаграма тематичного наповнення 163-го номера газети «Рада» від 2 серпня 1914 року (за площею газетних сторінок)

Лише на другій сторінці цього номера газети міститься тривожний заголовок «Війна». Однак трагічний пафос послаблюється підзаголовками «Австро-сербська ворожнеча», «Операції на австро-сербському театрі війни», «Манифест королевича Олександра» [22, с. 2]. Посилюється напруження лише підзаголовком «Останні хвилини». Однак текст розвіює тривожні очікування сподіваннями на уникнення «загально-людського лиха» [22, с. 2].

Увесь підвал 2-ї сторінки відведено під статтю Ф. Задніпрянського «Нас не знають». Завершується публікація палким закликком: «І тому то, як колись Катон кожному промову свою закінчував словами: „А проте я гадаю, що Картаген повинно зруйнувати“, – так само й ми, перефразовавши його слова, повинні скрізь проголошувати: „А проте я гадаю, що Україну повинно відродити!“» [22, с. 2]. Нагадаємо, що на той момент уже всі провідні європейські держави оголосили про вступ до війни. А питання національного відродження все одно залишалося в «Раді» на чільному місці. Стаття має відчутний ідеологічний посыл і загострює заклик до обов'язкової боротьби за національну ідентичність.

У третій сторінці 163-го номера друкується невеличкий матеріал «Війну об'явлено», у якому початок війни безпосередньо пов'язується з українською проблематикою. Говориться про оголошення російській імперії війни з боку Германії: «Виходить, що ця держава заздалегідь собі склала план нападу і твердо порішила його виконати, і хоч ще за скільки годин перед цим йшли навіть з боку Австрії відрадні чутки про мир, однак всьому поклада край Германія, яка, як

тепер виявилось, зовсім ніякого миру й не хотіла» [22, с. 3]. У тексті досить красномовно ілюструється сприйняття початку Першої світової війни в тогочасному українському суспільстві. Головним винуватцем у масштабуванні катастрофи визначається Німеччина. Відчутна тривога стосовно долі українців, які мешкають у двох ворожих імперіях – австро-угорській і російській. Задля збереження суб'єктності у вирі геополітичних конфліктів проголошується звернення: «Нехай же народ український здобуде в собі багато сили, терпіння й мужности у цей відповідальний історичний момент» [22, с. 3]. У заключній фразі висловлюється думка про неабияку вагу внутрішньої мобілізації українського народу. Три чесноти («сила», «терпіння», «мужність») асоціюються з боротьбою, стражданням, відродженням. У переломну епоху український народ має проявити свою гідність і силу. «Рада» намагається формувати національно-свідому позицію суспільства на тлі глобальних викликів. Патріотичне звернення мало на меті підбадьорити українців у кризовий момент світової історії.

Заключна, 4-а сторінка, останнього перед закриттям номера газети «Рада» наповнюється звичними рекламними оголошеннями, повідомленнями про розгортання війни, дописами від власних кореспондентів. Це підкреслює буденність життя, навіть певну безтурботність у ставленні до майбутніх трагічних подій. Швидше за все, призупинення видання не входило у плани редакції і стало раптовим, неочікуваним проявом цензури військового стану.

Детальний аналіз контенту останнього номера газети «Рада» свідчить про контрастність між

наближенням історичної катастрофи і зовнішньо-спокійним «мирним» життям. Видання віддзеркалює неусвідомленість суспільством масштабів світової трагедії. Люди продовжували жити у звичному ритмі побуту, споживання, розваг. Суспільство функціонує так, начебто нічого незвичайного не відбувається, підтримується атмосфера ілюзорного спокою та споживацького оптимізму. Контент останнього номера газети «Рада» підтверджує драматичний дисонанс між зовнішніми проявами мирного життя і наближенням глобальної трагедії. Суспільство найбільше турбується про збереження ілюзії стабільності, не відчувачи або ігноруючи реальну загрозу майбутньої катастрофи.

Висновки. Аналіз матеріалів, опублікованих на сторінках газети «Рада» за період з кінця червня до початку серпня 1914 року, засвідчив зацікавленість з боку видання до глобальних політичних подій та оперативну реакцію на розвиток ситуації в Європі. Інформація про міжнародну кризу подавалася в газеті послідовно та зі збереженням аналітичного підходу. «Раді» вдалося уникнути паніки чи ура-патріотичної істерії, що панували в імперських ЗМІ.

У публікаціях «Раді» простежується чітке прагнення редакції донести до українського читача складність і суперечливість міжнародної ситуації. Поряд з цим не змовкав заклик до збереження національної гідності та обережності в оцінках. Газета висвітлювала вияви кризи європейської дипломатії, імперських амбіцій і великодержавної політики. Особливу увагу приділено аналізу зовнішньої політики Австро-Угорщини, Німеччини, російської імперії та позиції Сербії.

Водночас у матеріалах «Раді» можна побачити намагання осмислити майбутнє українського народу в нових історичних умовах, хоч це

робилося в обережній, завуальованій формі через обмеження цензури. Газета намагалася підтримувати в читачах розуміння важливості національного самозбереження та необхідності політичної свідомості.

Таким чином, газета «Рада» виступала не лише джерелом інформації, а й своєрідною трибуною для формування української точки зору на європейські події. Її публікації є цінним джерелом для вивчення настроїв української інтелігенції та суспільства в переддень Першої світової війни. Вивчення особливостей висвітлення подій літа 1914 року в газеті «Рада» дає змогу глибше зрозуміти роль української преси як інтелектуального простору національного самовираження в умовах імперської кризи та глобального конфлікту.

Непомітність початку світової війни полягає у повільному, майже безбарвному переході від політичної кризи до воєнного конфлікту. Механізми дипломатичних союзів, ультиматумів, мобілізацій та декларацій війни активізуються поступово, часто під прикриттям офіційної риторики про захист миру, стабільності чи національної безпеки. Більше того, громадськість і навіть ЗМІ не усвідомлюють масштабів небезпеки. Це підтверджується й публікаціями газети «Рада», у яких повідомлення про кризу подаються стримано, без відчуття початку глобальної катастрофи.

З цієї точки зору, важливим завданням є подальший аналіз того, як саме суспільство і ЗМІ сприймають «переддень» війни, які сигнали ігноруються або недооцінюються, як політичні акценти змінюються в короткі проміжки часу. Саме тому вивчення змісту періодичних видань, таких як «Рада», дає змогу краще зрозуміти не лише перебіг подій, але й соціальну атмосферу історичного моменту, коли світ, сам того ще не знаючи, входить у глобальну війну.

Список літератури:

1. Австро-сербська війна. *Рада*. 1914. 17-го Іюля (30 липня). № 160. С. 1.
2. Басенко І. В. Образ німців на матеріалах щоденної українсько- та російськомовної преси Києва (січень 1914 – грудень 1918 рр.) : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Київ, 2020. 403 с.
3. Велика Європейська війна / зладив І. С. Часть І. Вінніпег : [Вид. «WIJNA»], 1914. 108 с.
4. Війна. *Рада*. 1914. 19-го Іюля (1 серпня). № 162. С. 1–2.
5. Вільшанська О. Л. Суспільні настрої в Україні під час Першої світової війни. Перша світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни) : тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю, Київ Черкаси, 25–26 вересня 2014 р. Київ : Інститут історії України, 2014. С. 63–66.
6. Дзюба-Погребняк О. Перша світова війна на сторінках часопису «Hrvatska njiva». *Проблеми слов'янознавства*. 2005. Вип. 55. С. 52–63.
7. Дипломатичний виступ Австрії в Білграді. *Рада*. 1914. 11-го Іюля (24 липня). № 156. С. 3.
8. Заяць О. Початок першої світової війни за матеріалами православної періодичної преси. *Перша світова війна в долях народів Європи та світу : зб. наук статей*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 20–29.
9. Ісаєва А. Перша світова війна на сторінках газети «Киевлянин». *Краєзнавство*. 2018. Вип. 4. С. 16–24.

10. Календар М. Початок Першої Світової Війни за матеріалами фонду світської періодики відділу колекцій НБУВ. *Перша світова війна в долях народів Європи та світу: зб. наук статей*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 104–111.
11. Кирилюк С. Вбивство в Сараєво. *Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3–4 квітня 2015 р.* Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 37–44.
12. Кобинець А. В. «Громадська думка» /«Рада» (1905–1914 рр.) – перша щоденна українськомовна газета Наддніпрянської України: утвердження національної ідеї : дис... канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2005. 222 с.
13. Кобинець А. В. Газета «Громадська думка»/«Рада» (1905–1914 рр.): утвердження національної ідеї на тлі доби : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2010. 203 с.
14. Мельник Н. М. Висвітлення подій початку Першої світової війни на сторінках газети «Подолія». *Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3–4 квітня 2015 р.* Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 267–269.
15. Над труною Франца Фердинанда. *Рада*. 1914. 19-го Іюня (2 липня). № 137. С. 1–2.
16. Норман Д. Європа : Історія / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. 1463 с.
17. Опанащук П. В. Роль газети «Рада» в національному відродженні українського народу (1906–1914 рр.) : дис... канд. істор. наук : 07.00.01. Київ, 2009. 198 с.
18. Павленко С. Всеслов'янський з'їзд бжоларів у Празі. *Рада*. 1914. 19-го Іюля (1 серпня). № 162. С. 2–3.
19. По сараївській трагедії. *Рада*. 1914. 21-го Іюня (4 липня). № 139. С. 1.
20. Рада. 1914. 11-го Іюля (24 липня). № 156.
21. Рада. 1914. 12-го Іюля (25 липня). № 157.
22. Рада. 1914. 20-го Іюля (2 серпня). № 163.
23. Реєнт О. Революційні потрясіння початку ХХ ст. Селянський вимір подій (із нагоди 100-ї річниці Української революції 1917–1921 рр.) *Український селянин*. 2018. Випуск 19. С. 4–8.
24. Троян С. С. Велика війна 1914–1918 рр.: витоки, характер, наслідки : монографія. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 536 с.
25. Убивство Жореса. *Рада*. 1914. 20-го Іюля (2 серпня). № 163. С. 3.
26. Франц Фердинанд. *Рада*. 1914. 17-го Іюня (30 червня). № 135. С. 2.
27. Lafon C. 31 juillet 1914 : le jour où « Ils ont tué Jaurès ! ». *SUD OUEST*. 29/07/2021. URL: <https://www.sudouest.fr/archives/31-juillet-1914-ils-ont-tue-jaures-4342667.php>

Volkovynskyi O. S. WORLD WARS BEGIN UNNOTICED: COVERAGE OF THE JULY AND AUGUST 1914 EVENTS IN THE NEWSPAPER «RADA»

The article is devoted to a detailed examination of the coverage of events in the newspaper «Rada» from late June to early August 1914. This period marks the beginning of World War I. Quantitative and qualitative content analysis was used. It was determined that the newspaper «Rada» responded to the escalation of the international situation, the declaration of war, and the first combat operations.

The focus of the study is on the content, rhetoric, and ideological bias of the newspaper's materials, its position on the participation of states in the war, and the reflection of Ukrainian national interests in the context of global conflict. The general nature of the information policy of the newspaper «Rada» on the eve of large-scale socio-political transformations has been established.

It has been proven that such events as the assassination of Archduke Franz Ferdinand, the ultimatum issued by Austria-Hungary to Serbia, the declaration of war between Austria-Hungary and Serbia, the assassination of pacifist leader Jean Jaurès, changes in the economy and financial sphere, mobilization in the Russian Empire, and Germany's declaration of war, were not presented on the pages of the newspaper with sensationalist pathos. On the contrary, the significance of these and other events was not interpreted through the prism of a sense of the inevitability of historical tragedy.

The nature of the Ukrainian intelligentsia's response to the geopolitical crisis, as reflected in the publication's journalistic materials, is revealed. Particular attention is paid to the analysis of thematic emphases, lexical and stylistic means, and the interpretation of public sentiment in newspaper texts. The ways of presenting information about the declaration of war, the position on Slavic unity, and the assessment of the likely consequences of the military conflict for the Ukrainian people are considered. Emphasis is placed on the fact that the newspaper's editorial policy contributed to the formation of a critical attitude towards imperial ideology and the affirmation of ideas of national self-awareness.

A contradiction was revealed between the outward calm in the newspaper space (the presence of entertainment and advertising announcements) and the real historical challenges. The coverage of the outbreak of World War I in the pages of the newspaper «Rada» reveals a paradoxical pattern: it is difficult for contemporaries to assess the true scale of events, which are often perceived not as obvious global catastrophes, but as local conflicts or even incidents that seem secondary. It has been proven that «Rada» performed not only an informational function, but also a socially consolidating one at the beginning of the global military conflict.

Key words: newspaper, «Rada», World War I, July 1914, August 1914, Ukrainian press, journalism, content, information policy, public opinion, national question.

Дата надходження статті: 01.09.2025

Дата прийняття статті: 21.09.2025

Опубліковано: 29.12.2025